

UDK 343.98

ISSN 1450-6637

TEMI DA

ČASOPIS O VIKTIMIZACIJI, LJUDSKIM PRAVIMA I RODU | godina 28 | broj 1 | 2025.

Tema broja RODNO ZASNOVANO NASILJE I ZAŠTITA ŽRTAVA

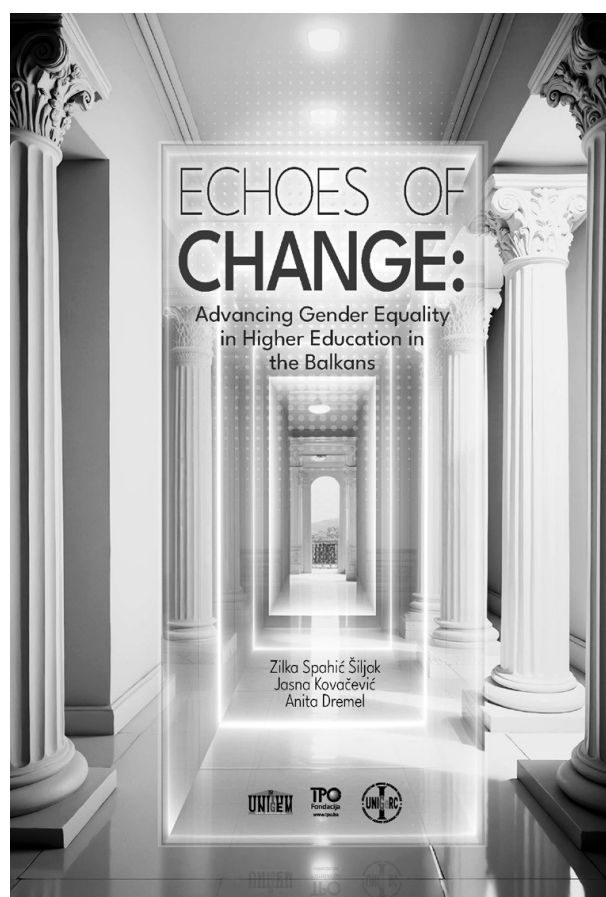
TEMIDA
2025, vol. 28, br. 1, str. 187-196
ISSN: 1450-6637

Z. Spahić Šiljak, J. Kovačević, A. Dremel

Echoes of Change: Advancing Gender Equality in Higher Education in the Balkans¹

(Eho promene: Unapređenje rodne ravnopravnosti u visokom obrazovanju na Balkanu), Sarajevo: TPO Fondacija; 2025, 293 str.

Knjiga *Echoes of Change: Advancing Gender Equality in Higher Education in the Balkans*, autorki Zilke Spahić Šiljak, Jasne Kovačević i Anite Dremel, predstavlja rezultate follow-up istraživanja sprovedenog u okviru međunarodnog projekta UNIGEM (University and Gender Mainstreaming)². Ovaj projekat je realizovan u periodu 2021-2025. godine na 19 partnerskih univerziteta u četiri države Zapadnog Balkana (Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Crnoj Gori i Srbiji). Pokrenula ga je TPO fondacija iz Sarajeva u nameri da okupi univerzitete u regionu u zajedničkom nastojanju da se unapredi nivo rodne ravnopravnosti u univerzitetskom kontekstu i da se stvori bezbedna sredina za sve učesnike i

¹ Elektronska verzija knjige dostupna je na: http://www.tpo.ba/b/novosti_2023/news.php?id=c-13032025-e.

² Više o projektu videti u Lalić-Krstin, 2024.

učesnice u akademskoj zajednici. Na samom početku projekta sprovedeno je inicijalno (*baseline*) istraživanje sa ciljem utvrđivanja činjeničnog stanja pre početka projekta, a rezultati tog istraživanja objavljeni su u publikaciji *Izazovi integrisanja rodne ravnopravnosti u univerzitetskoj zajednici: Protiv rodno zasnovanog nasilja* (Spahić Šiljak i dr., 2022). Tokom trajanja projekta održano je više od 50 panel diskusija, preko 90 promocija knjiga, četiri zimske/letnje škole, izrađeno je sedam silabusa i pet onlajn kurseva i više od 30 didaktičkih video materijala, izvedeno preko 80 kampanja protiv rodno zasnovanog nasilja, a ovim brojnim aktivnostima obuhvaćeno je više od 2000 univerzitetskih nastavnika i nastavnica i preko 10000 studenata i studentkinja (Spahić Šiljak, 2024). Nakon tri godine od implementacije projekta UNIGEM sprovedeno je ponovljeno istraživanje kako bi se utvrdilo koji su efekti projekta, omogućilo vrednovanje njegovih dometa i dale preporuke za budućnost. Rezultate tog ponovljenog istraživanja donosi publikacija *Echoes of Change: Advancing Gender Equality in Higher Education in the Balkans*, koja je predmet ovog prikaza.

Strukturno, knjiga sadrži predgovor i 14 tematskih poglavlja u kojima je prikazana kvantitativna i kvalitativna analiza prikupljenih podataka. Predgovor predočava širi globalni i lokalni društveno-politički kontekst u kojem je studija sprovedena, u vreme rastućih animoziteta prema rodnim temama i sve izraženijeg anti-rodnog narativa. Konstatuje se da je, s jedne strane, došlo do velikog pomaka i napretka u institucionalnim okvirima, ali i da je održivost započetih promena neizvesna jer su pod udarom snaga koje stvaraju moralnu paniku i podrivaju posvećenost institucija u sprovođenju mera za postizanje rodne ravnopravnosti. Iako je ovaj trend globalan i trenutno vrlo izražen u mnogim svetskim zemljama, on se na prostoru zapadnog Balkana i na teritoriji bivše Jugoslavije dodatno usložnjava usled kompleksnosti nasleđa ratnih sukoba i nacionalno-konfesionalnih konflikata.

U uvodnom poglavlju, *Theoretical and methodological framework for comparative analysis of baseline and follow-up studies on gender-based discrimination and violence in universities across the Western Balkans*, predstavljen je teorijski i metodološki okvir korišćen prilikom komparativne analize inicijalnog i follow-up istraživanja rodno zasnovanog nasilja i diskriminacije na univerzitetima na Zapadnom Balkanu. Ističe se da su ova pitanja u univerzitetskom kontekstu naročito važna ne samo zbog postojanja rodno zasnovanog nasilja i diskriminacije nego i zbog toga što svojim obrazovnim delovanjem perpetuiraju tradicionalne rodne norme, stereotipe i nejednakosti. Istraživanja

pokazuju da su univerziteti pogodno tlo za seksualno nasilje i seksualno uznemiravanje, te je projekat UNIGEM i pokrenut sa ciljem da se kroz različite aktivnosti unapredi stanje u akademskoj zajednici u pogledu rodne ravnopravnosti i borbe protiv rodno zasnovanog nasilja. Autorke iznose sažete nalaze inicijalnog istraživanja i zaključke koji su iz njega proizašli, a to je da se mora delovati proaktivno i sistemski, da se moraju usvojiti institucionalne politike i strategije prevencije i odgovora na rodno zasnovano nasilje, te da se moraju uvesti i implementirati razne edukativne aktivnosti za nastavno i administrativno osoblje, dok je za studentsku populaciju od ključne važnosti urođnjavanje nastavnih planova i programa.

Detaljno je prikazan i obrazložen teorijski okvir inicijalnog istraživanja iz 2021. i onog iz 2024. godine. Autorke su svoje teorijsko i metodološko utemeljenje našle u kritičkom realizmu, koji pruža mogućnosti da se predmetu istraživanja pristupi na jedan sveobuhvatan način i uz primenu kako kvantitativnih, tako i kvalitativnih metoda, ali ga dopunjavaju i obogaćuju feminističkom teorijom stanovišta i teorijom interseksionalnosti. Iscrpno je prikazana metodologija istraživanja, njegovog kvantitativnog, kvalitativnog i komparativnog segmenta, opisan je uzorak i predstavljene su istraživačke tehnike i instrumenti. Potom su ukratko predložene polazne metodološke postavke komparativne analize kojom su rezultati istraživanja sprovedenog 2024. godine upoređeni sa onima dobijenim u istraživanju iz 2021. godine.

U drugom poglavlju, *Sexist humour and jokes*, ispituje se uloga seksističkih komentara, neželjenih komplimenata i opaski, viceva i šala u procesu ponižavanja i omalovažavanja žena i rodni i seksualnih manjina, te kako oni doprinose opravdavanju i normalizovanju rodno zasnovanog nasilja. U fokusu istraživanja je internalizacija seksizma kao pojave koja odlikuje društvene odnose i koja je duboko kulturološki usađena, široko prihvaćena i vrlo retko preispitvana kao vid nasilja. Rezultati pokazuju da uprkos blagom smanjenju otvoreno seksualnih i vulgarnih komentara upućenih ženama, šale i vicevi sa seksualnim aluzijama i dalje predstavljaju ozbiljan problem koji se često banalizuje i odbacuje kao bezopasan. Činjenica je, međutim, da izloženost ovakvom ponašanju narušava samopouzdanje, podstiče osećaj otuđenosti i ograničava punu participaciju u akademskom i profesionalnom okruženju. Follow-up istraživanje pokazuje da postoji kontinuirana potreba za sistemskim reformama, sa akcentom na podizanju svesti i stvaranju inkluzivnih sredina u kojima će se aktivno raditi na osporavanju i eliminisanju rodni predrasuda. Diskriminatorni humor

i nepoželjni komentari moraju biti obeleženi kao praksa kojoj nema mesta u društvu u kojem vladaju ravnopravnost i uzajamno poštovanje.

Treće poglavlje, *Gender-inclusive language*, bavi se temom rodno osetljivog jezika, razmatrajući njegove različite aspekte kako sa teorijsko-ideološkog, tako i sa pragmatično-upotrebno stanovišta. Autorke polaze od pretpostavke jezik nije samo sredstvo komunikacije nego predstavlja i institucionalne prakse i odraz je odnosa moći u društvu, kao i sredstvo njihovog stvaranja i očuvanja. Ova tema je, kako autorke i ističu, vrlo važna, naročito u kontekstu snažnih otpora uvođenju rodno osetljivog jezika u Srbiji i Bosni i Hercegovini, gde se takav jezik vidi kao ugrožavanje opstanka samog jezika i pretnja nacionalnom identitetu, a univerziteti se često optužuju kao centri širenja tzv. „džender ideologije“. Poređenjem podataka iz prvog UNIGEM istraživanja iz 2021. godine sa najnovijim rezultatima vidi se da otpor prema rodno inkluzivnom jeziku i dalje postoji, ali i da je podrška značajno porasla. To ukazuje da su UNIGEM projekat i slične inicijative doprinele podizanju svesti i pozitivnim promenama među nastavnicima, studentima i administrativnim osobljem. Iako je napredak neravnomeran, kontinuirano zalaganje i institucionalna podrška su ključni za širu prihvaćenost rodno inkluzivnog jezika u regionu.

U narednom poglavlju naslovljenom *Socio-cultural aspects of gender-based violence*, predstavljeni su rezultati onog dela inicijalnog i ponovljenog istraživanja koji se bavi rodno zasnovanim nasiljem. Kada se uporede rezultati koji su na partnerskim institucijama dobijeni 2021. godine, vidi se da je značajno porastao broj ispitanika na univerzitetima koji su upoznati sa konceptom rodno zasnovanog nasilja. Kako autorke zaključuju, to ukazuje da su očekivani rezultati projekta, kroz edukaciju i kampanje, ostvareni. Međutim, za praktičnu primenu zakonskih mera i politika rodne ravnopravnosti, ključno je da se nastavi sa sistematskim radom. Zato bi univerziteti i škole trebalo da primenjuju multi-dimenzionalne i interdisciplinarne pristupe, kako bi odgovorili na ove složene i duboko ukorenjene izazove i stvorili održive puteve ka ravnopravnosti i pravdi. Efikasne strategije prevencije i intervencije moraju biti zasnovane na kulturnoj transformaciji, obrazovanju i ukidanju štetnih rodni normi.

U petom poglavlju, *Religion and gender-based violence*, fokus je na vrlo kompleksnom odnosu između religije i rodno zasnovanog nasilja, koji je na prostoru Balkana dodatno usložen kao posledica istorijskih, kulturnih i društvenih specifičnosti. Autorke ističu kako je odnos verskih zajednica prema rodno zasnovanom nasilju često ambivalentan jer se s jedne strane nasilje

javno osuđuje i pruža podrška žrtvama, dok se s druge strane u teološkim učenjima tih istih verskih zajednica perpetuiraju rodni stereotipi, a prema ženama se odnosi kao prema manje vrednim jedinkama. Uskraćuju im se prava koja imaju muškarci, a svi pokušaji reforme nailaze na vrlo jake otpore. U UNIGEM-ovom istraživanju iz 2021. godine pošlo se od pretpostavke da će ispitanici prepoznati uticaj religije na rodne stereotipe i prevalenciju rodno zasnovanog nasilja, kao i povezanost religije sa tradicionalnim društvenim i kulturnim normama koje oblikuju našu percepciju rodne ravnopravnosti. Kada se uporede rezultati iz 2024. sa onima iz 2021. godine, u većini sredina očigledan je porast svesti o tome da religijske norme promovišu tradicionalne muške i ženske uloge, a beleži se i pad u verovanju da tradicionalno shvatanje religije nije prepreka rodnoj ravnopravnosti. Autorke konstatuju kako ispitanici nerado otvoreno kritikuju verske institucije, što se tumači različitim faktorima, ali navodi i na zaključak da je neophodno da se stvore uslovi za otvoren i konstruktivan dijalog o ulozi religije i religijskih institucija u savremenom društvu.

Šesto poglavlje, *Perceptions and experiences of university teachers on gender-based violence and discrimination: Reflecting on traditional and cultural factors*, posvećeno je percepciji i iskustvu rodno zasnovanog nasilja i diskriminacije među univerzitetskim nastavnicima i nastavnicama. Kao što je poznato, rodno zasnovano nasilje je prisutno u profesionalnom okruženju usled izraženih odnosa moći koji postoje među zaposlenima, što ga čini izuzetno pogodnim tlom za različite vidove rodno zasnovanog nasilja. Zaposleni u akademskim i istraživačkim ustanovama naročito su osetljive kategorije usled specifičnosti profesionalnog angažovanja po ugovoru i na ograničen vremenski rok, ali i zbog postojanja različitih mehanizama zaštite učinilaca. Autorke analiziraju statističke rezultate iz više uglova. U prvom odeljku nam predstavljaju kvantitativne rezultate o rasprostranjenosti različitih oblika rodno zasnovanog nasilja i straha da se ono prijavi među nastavnim osobljem. U drugom odeljku daju kvalitativnu analizu podataka o dvostrukoj opterećenosti, umanjenju profesionalnih rezultata, isključivanju i seksualizaciji. Potom, u trećem odeljku govore o rezultatima koji se tiču visokih očekivanja i asimetrije moći. U zaključku se konstatuje da je, iako rodno zasnovano nasilje i diskriminacija i dalje opstaju u akademskoj zajednici, projekat UNIGEM odigrao ključnu ulogu u rasvetljavanju problema rodno zasnovanog nasilja, pružajući empirijske podatke, ali i mogućnosti za istraživanje, edukativne sadržaje i programe čiji je cilj podizanje svesti.

U sedmom poglavlju, *The challenges of intersectionality in an analysis of gender equality at universities: Lessons learned from the UNIGEM research*, obrađuje se tema intersekcionalnosti iz ugla analize rodne ravnopravnosti u univerzitetskom kontekstu. Intersekcionalnost je viđena kao kritički okvir koji omogućava preispitivanje pojednostavljenih i jednodimenzionalnih pristupa izučavanju diskriminacije. Na osnovu rezultata dobijenih u inicijalnom istraživanju, izvršena je modifikacija ovog segmenta istraživanja kako bi se dobili precizniji rezultati i finija gradijentnost u odgovorima. U ponovljenom istraživanju iz 2024. godine pitanje o nasilju i diskriminaciji prema manjinskim grupama je podeljeno na tri posebna pitanja, sa fokusom na posebne grupe: LGBTQIA+, osobe sa invaliditetom i etničko-verske manjinske grupe, što je omogućilo da se dobiju precizniji uvidi i uoče jasne razlike i trendovi. U ovom poglavlju analiziraju se kvalitativni podaci dobijeni u polustrukturisanim intervjuima sprovedenim sa studentskom populacijom, administrativnim i nastavnim osobljem. Zaključci pokazuju da postoje značajne rodne razlike u percepciji diskriminacije i da su žene spremnije da prepoznaju strukturne nejednakosti nego muškarci, ukazuju na slabo prepoznate obaveze i odgovornosti koje sa sobom nosi briga o članovima porodice, a shodno tome i dvostruke opterećenosti žena. Autorke ukazuju na to da je intersekcionalni pristup neophodan u uspešnoj borbi protiv diskriminacije u institucionalnom kontekstu.

U narednom, osmom poglavlju, *Gender, disability, and intersectionality*, autorke nastavljaju da produbljuju temu intersekcionalnosti, usmeravajući pažnju na korelaciju roda i invaliditeta. Kako autorke primećuju, podrška koju žene sa invaliditetom imaju na univerzitetu često je zasnovana na više sažaljenju nego na sistemskoj jednakosti, te je intersekcionalni pristup neophodan kako bi se otkrilo kako se diskriminacija na osnovu invaliditeta prepliće sa urođenim pretpostavkama o kompetentnosti. Što se tiče rezultata po državama (Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija), postoje značajne statističke razlike u stepenu slaganja ispitanika i ispitanica sa tvrdnjom da su osobe sa invaliditetom u većoj meri izložene diskriminaciji. U intervjuima ispitanici prepoznaju diskrepanciju između postojanja institucionalnih propisa čiji je cilj podrška osobama sa invaliditetom i njihove primene u praksi. Kao problem se ističe i to da nastavno i nenastavno osoblje često nisu upoznati sa posebnim potrebama studenata i studentkinja, što je, naravno, posebno izraženo kod nevidljivih oblika invaliditeta. Dobijeni su i zanimljivi i vrlo informativni rezultati o razlikama u stepenu prepoznavanja diskriminisanosti osoba sa invaliditetom

među muškarcima i ženama, kao i među nastavnicima i administrativnim radnicima, a u zaključku se ističe značaj kontinuiranih aktivnosti na edukaciji, usvajanju principa univerzalnog dizajna i posvećenosti uprave u institucijama.

Deveto poglavlje, *Gender-based violence towards marginalized groups at universities: Challenges of LGBTQIA+ members and people with disabilities*, nastavlja se na prethodno po svojoj tematici jer se bavi rodno zasnovanim nasiljem prema marginalizovanim grupama i izazovima sa kojima se suočavaju pripadnici i pripadnice LGBTQIA+ populacije i osobe sa invaliditetom. Tradicionalno usmereno na rodne odnose moći i institucionalne hijerarhije u akademskom okruženju, u proučavanju rodno zasnovanog nasilja često su zanemarivani načini na koje invaliditet i LGBTQIA+ identiteti oblikuju iskustva nasilja i diskriminacije. Polazeći od postavki Foucault-a i teorijskog okvira kritičkog realizma, autorke se fokusiraju na intersekcionalnost seksualnosti, invaliditeta i visokog obrazovanja. Konstatuju kako rezultati UNIGEM istraživanja potvrđuju postojanje ukorenjenih zabluda u stavovima prema diskriminaciji koju doživljavaju ove ispitivane grupe, što svedoči nepostojanju šire institucionalne spremnosti da se usvoje, a potom zaista u praksi i implementiraju antidiskriminatorne politike, umesto da se ona svede na deklarativnu i simboličku podršku.

Deseto poglavlje, *Institutionalizing gender mainstreaming in universities in the Western Balkans: Progress, challenges, and future directions*, donosi pregled onih rezultata istraživanja koji se tiču urođjavanja institucionalnih politika i svih drugih aktivnosti i dokumenata na univerzitetima koji su učestvovali u projektu UNIGEM. Putem nekoliko jasno definisanih ciljeva: a) uspostavljanje i funkcionisanje univerzitetskih tela za prevenciju i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja; b) donošenje i sprovođenje akcionih planova za postizanje rodne ravnopravnosti; c) organizovanje obuka i drugih edukativnih aktivnosti; d) donošenje strategija i jačanje institucionalnih mehanizama; i, naposljetku, e) podsticanje i omogućavanje regionalne saradnje i istraživanja, ovaj projekat je za univerzitete Zapadnog Balkana ujedno i postavio temelje i mapirao put daljeg razvoja i napretka u ovoj oblasti. Na osnovu dobijenih rezultata zaključuje se kako prepreke i izazovi i dalje postoje, a da je disparitet među različitim univerzitetima proistekao iz različitih faktora. Kao jedna od ključnih preporuka, takođe, ističe se neophodnost angažovanja muškaraca u sprovođenju inicijativa vezanih za rodnu ravnopravnost.

Jedanaesto poglavlje, *Gender mainstreaming in university curricula – milestones and challenges*, tematski srodno prethodnom, u centar pažnje stavlja

urodnjavanje nastavnih planova i programa na partnerskim univerzitetima. Kao što je poznato, prema ovom procesu postoje veliki otpori proistekli iz tradicionalnih rodni normi i stereotipa. Povrh toga, neurodnjene nastavne prakse na univerzitetskom nivou doprinose daljem perpetuiranju postojećih nejednakosti i različitih oblika rodno zasnovanog nasilja i diskriminacije. Centralno mesto u ovom procesu imaju univerzitetski nastavnici, bez čije senzibilizacije i edukacije nije moguće sprovesti urodnjavanje kurikulumu. Kako bi se obezbedili resursi koje bi nastavnici mogli koristiti u ove svrhe, u okviru projekta izrađeni su sveobuhvatni silabusi za pet jednosemestralnih nastavnih predmeta: Uvod u rodne studije, Rodno zasnovano nasilje, Rod i ekonomija, Rod u sistemu Ujedinjenih nacija, Rod i evropske integracije, koji su stavljeni na raspolaganje partnerskim univerzitetima i njihovom nastavnom osoblju. Osim toga, sproveden je veliki broj edukativnih programa, predavanja, radionica, seminara i obuka. Naročito su u tom smislu važne tri zimske škole za studente organizovane u okviru projekta: *Rod i globalizacija* (Sarajevo, 2023), *Rod i nasilje* (Novi Sad, 2024) i *Rod i umjetnost* (Tuzla, 2024). Follow-up istraživanje pokazuje da je u procesu integracije rodne perspektive u nastavne sadržaje neophodno uzeti u obzir različite institucionalne kontekste, te biti fleksibilan u pogledu modusa koji će se primeniti. Kao glavni izazovi ističu se nedovoljna motivisanost i zainteresovanost, preopterećenost nastavnika, nedostatak institucionalne podrške, neprepoznavanje značaja ovih napora, otpori i konzervativni stavovi.

Dvanaesto poglavlje, *Anti-gender movement and gender-based violence*, govori o antirodnom pokretu kao putu ka rodno zasnovanom nasilju i kao pretnji koju on predstavlja ne samo na lokalnom i regionalnom, već i na svetskom nivou. Termin „džender ideologija“, odnosno „rodna ideologija“ često se koriste od strane konzervativnih, desničarskih i populističkih organizacija sa ciljem zastrašivanja, stvaranja moralne panike i manipulisanja emocijama. Ona se predstavlja kao pretnja tradicionalnim vrednostima, imaginarnom idealu tradicionalne porodice, pa i samom duhu nekog naroda, ali po pravilu bez eksplikacije i egzemplifikacije ovih termina. U stvarnosti, on je u službi održavanja patrijarhata, muške dominacije i postojećih odnosa moći. U ovom poglavlju analizirani su i prokomentarisani odgovori učesnika u kvalitativnom delu follow-up istraživanja koje je sprovedeno na univerzitetima među studentskom populacijom i nastavnim i nenastavnim osobljem.

Trinaesto poglavlje, *Femicide*, daje sažet uvod u temu i terminologiju femicida, distinkciju između femicida i feminicida, terminološka i druga

neslaganja među pripadnicima različitih profesija, otpore nastojanjima da se femicid prepozna u pravnim sistemima kao zasebno krivično delo, poteškoće u prikupljanju validnih podataka i slično, povlačeći paralelu između svetskih i regionalnih statističkih podataka. Ističe se da je u proučavanju femicida neophodan interdisciplinarni i transdisciplinarni pristup, te da se u tom pristupu moraju uzeti u obzir interksekcionalne perspektive. Uz teorijski okvir refleksivne tematske analize interpretiraju se kvalitativni podaci dobijeni u istraživanju, koji potvrđuju navode ranijih studija o tome da femicid nije izolovana pojava nego da je deo šireg konteksta patrijarhalnih normi, muške dominacije i ženske potčinjenosti, u kojem se nasilje prema ženama normalizuje i toleriše, a institucije nemaju adekvatan i pravovremen odgovor. Na osnovu rezultata projektnog istraživanja, daju se preporuke u vezi sa daljim radom na prevenciji femicida, kao i na zaštiti vulnerabilnih osoba i osoba u riziku od femicida.

Poslednje, četrnaesto poglavlje, *Conclusion and recommendations*, predstavlja kratku rekapitulaciju svega rečenog, uz pregled najvažnijih zaključaka i preporuka. Ističe se ogroman značaj koju univerziteti imaju u stvaranju rodno osetljivih okruženja budući da su, pored toga što su centri znanja, oni ujedno i transformativni prostori koji imaju moć da oblikuju vrednosti budućih generacija. Projekat UNIGEM imao je važnu ulogu u stvaranju mreže univerzitetskih zajednica koje su, ovako udružene i osnažene, uspele da sprovedu istraživanja, založe se za usvajanje antidiskriminatornih akata i drugih dokumenata koji imaju za cilj prevenciju rodno zasnovanog nasilja, sprovedu programe za izgradnju kapaciteta i, generalno gledano, pokrenu promenu institucionalnih narativa. Naglašava se da taj proces nije uvek bio brz i jednostavan jer su prepreke bile brojne, ali ne i neočekivane – odsustvo institucionalne podrške i sociološko-kulturološke norme su svakako najznačajnije među njima. Na samom kraju, autorke daju spisak preporuka u vidu konkretnih mera koje univerziteti mogu preduzeti u cilju stvaranja inkluzivnijeg akademskog okruženja. Klasifikovane su na sledeći način: institucionalne politike i reforme, edukacija i podizanje svesti, podrška žrtvama i preživelima, kulturološke i strukturne transformacije, rodno senzibilisano vođstvo i reprezentacija. Projekat UNIGEM pružio je akterima u univerzitetској zajednici resurse neophodne za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja, ali je stvorio i zajednicu istraživača i praktičara, iz koje će u narednom periodu sigurno proisteci još mnogo značajnih aktivnosti.

Od naročitog značaja su činjenice da su UNIGEM-ova istraživanja sprovedena u četiri zemlje regiona, uz upotrebu identične metodologije, što

omogućava upoređivanje različitih društvenih, istorijskih i kulturnih faktora koji utiču na rodnu ravnopravnost. Takođe, ona uključuju tri ključne grupe u akademskom okruženju: studente, nastavno i nenastavno osoblje. Time ne samo da se nadograđuju prethodna istraživanja koja su se fokusirala na pojedinačne univerzitete, već se i pruža prilika da se analiziraju razlike u informisanosti, stavovima i iskustvima u vezi s rodno zasnovanim nasiljem u visokom obrazovanju.

Knjiga *Echoes of Change: Advancing Gender Equality in Higher Education in the Balkans*, autorki Zilke Spahić Šiljak, Jasne Kovačević i Anite Dremel, predstavlja sveobuhvatnu analizu rodno zasnovanog nasilja i diskriminacije u akademskom okruženju na Zapadnom Balkanu. Ova knjiga predstavlja važnu studiju koja ne samo da dokumentuje stanje rodne (ne)ravnopravnosti na univerzitetima već nudi i preporuke za dalje delovanje. Ova knjiga je vredan doprinos akademskoj debati o rodnoj ravnopravnosti i korisno štivo za istraživače, donosiocce odluka i sve one koji se bave ovom tematikom, a svakako bi trebalo da bude najkorisnija upravo univerzitetskoj akademskoj zajednici na njenom putu sopstvene transformacije, kao i na putu transformacije šire zajednice ka bezbednijem, pravednijem i inkluzivnijem društvu.

Literatura

Lalić-Krstin, G. (2024) Projekat UNIGEM: Ka rodnoj ravnopravnosti u akademskoj zajednici. *Temida*, 2, str. 313-328.

Spahić Šiljak, Z. (2024) Universities and Gender Mainstreaming. *9th Rectors' Forum of Southeast Europe and Western Balkans*, September 11-12, 2024, Bitola.

Spahić-Šiljak, Z., Kovačević, J., Husanović, J. (ur.) (2022) *Izazovi integrisanja rodne ravnopravnosti u univerzitetskoj zajednici: Protiv rodno zasnovanog nasilja*. Sarajevo: TPO Fondacija; Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju; Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu; Istočno Sarajevo: Univerzitet u Istočnom Sarajevu; Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci. Verzija na srpskom jeziku dostupna je na: http://www.tpo.ba/b/dokument/web%20knjiga%20SR_Izazovi%20integriranja%20rodne%20ravnopravnosti%20TPO%202022.pdf.

GORDANA LALIĆ-KRSTIN